

РОЗДІЛ 11 МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.6+346.7

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-5/82>

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНІ (МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

LEGAL SUPPORT OF FOREIGN INVESTMENTS IN UKRAINE (INTERNATIONAL LEGAL ASPECT)

Тищенко Ю.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри міжнародного приватного, комерційного та цивільного права
Київський національний торговельно-економічний університет

У статті здійснено аналіз міжнародно-правового аспекту правового забезпечення іноземного інвестування в Україні. Досліджено міжнародно-правові акти, статус та компетенцію міжнародних фінансових установ у цій сфері, визначено їх правовий вплив на прийняття рішення інвесторів щодо вкладання капіталів в іншу країну. Першими міжнародно-правовими актами, які було прийнято для забезпечення транскордонної інвестиційної діяльності, можна вважати Бреттон-Вудські угоди, якими було створено міжнародні фінансові інституції. Стабільна співпраця країн-імпортерів інвестицій із Міжнародним валютним фондом та Міжнародним банком реконструкції і розвитку виступає певною гарантією для іноземних інвесторів, що позитивно впливає на прийняття ними рішення про капіталовкладення в економіку таких країн. Вашингтонською конвенцією було засновано Міжнародний центр із врегулювання інвестиційних спорів, який, згідно зі ст. 1, вирішує через примирення та арбітраж інвестиційні спори між Договірними державами та особами інших Договірних держав. У статті досліджено правовий статус рішень цієї організації та порядок їх виконання. Велике значення для міжнародно-правового забезпечення міжнародної інвестиційної діяльності має діяльність Багатостороннього агентства з гарантій інвестицій, заснованого 11 жовтня 1985 р. прийняттям Сеульської конвенції. Проаналізована ефективність діяльності Агентства для іноземних інвесторів в Україні. З'ясовано, що забезпеченням надання Агентством гарантій є попередньо досягнуті домовленості з країною-імпортером іноземної інвестиції. Розглянуто основні положення двосторонніх інвестиційних договорів України та їх вплив на здійснення іноземного інвестування. Україна є учасницею майже восьмиста міжнародних угод про сприяння та взаємний захист інвестицій. Серед них держави, які є основними світовими донорами у сфері іноземного інвестування. Основними положеннями таких двосторонніх домовленостей є надання того чи іншого правового режиму іноземним інвестиціям, обов'язок не застосовувати дискримінаційні заходи щодо них тощо. Сформульовано деякі пропозиції вдосконалення вітчизняного законодавства щодо реалізації міжнародно-правових механізмів забезпечення інвестиційної діяльності. Зокрема, на законодавчому рівні забезпечити Багатосторонньому агентству з гарантій інвестицій щодо гарантованих ним капіталовкладень не менш сприятливий режим, ніж той, що вже надається іншим агентствам та державам.

Ключові слова: міжнародні фінансові організації, Міжнародний центр із врегулювання інвестиційних спорів, переговорна процедура, міжнародний арбітраж, виконання арбітражних рішень, інвестиційний спір, Багатостороннє агентство з гарантій інвестицій, міжнародний договір про сприяння та взаємний захист інвестицій.

The article analyzes the international legal aspect of the legal support of foreign investment in Ukraine. Investigated international legal acts, the status and competence of international financial institutions in this area. Investigated their legal impact on decision-making by investors. The first international legal acts that were adopted to ensure cross-border investment activities were the Bretton Woods Agreements, which established international financial institutions. Stable cooperation of importing countries with the International Monetary Fund and the International Bank for Reconstruction and Development is a guarantee for foreign investors. This has a positive effect on their decision to invest in the economies of such countries. The Washington Convention established the International Center for the Settlement of Investment Disputes, which resolves investment disputes between contracting states and entities of other states. The article examines the legal status of the decisions of this organization and the procedure for their implementation. Of great importance for the international legal support of international investment activities is the activity of the Multilateral Investment Guarantee Agency, founded on October 11, 1985. The efficiency of the Agency for foreign investors in Ukraine is analyzed. It was found out that guarantees are secured by agreements with the importing country of foreign investment. The basic provisions of bilateral investment agreements of Ukraine and their impact on foreign investment are considered. Ukraine is a party to almost eight hundred international agreements on the promotion and mutual protection of investments. Among them are states that are the main global donors in the field of foreign investment. The main provisions of such bilateral agreements is the provision of a legal regime for foreign investments, the obligation not to apply discriminatory measures against them and more. Some suggestions have been formulated to improve domestic legislation on the implementation of international legal mechanisms to ensure investment activity. For example, at the legislative level, to ensure the Multilateral Investment Guarantee Agency is no less favorable than the regime that is already being provided to other agencies and states.

Key words: international financial organizations, International Center for the Settlement of Investment Disputes, negotiation procedure, international arbitration, enforcement of arbitral awards, investment dispute, Multilateral Investment Guarantee Agency, international treaty on the promotion and mutual protection of investments.

Для кожної країни важливо розвивати свою економіку, залучаючи як внутрішні ресурси, так і зовнішні. Особливе значення у формуванні економічного зростання мають саме іноземні капіталовкладення, бо, як свідчить щорічна доповідь Global Wealth Report, світ наповнений грошима. Так, у 2018 р. обсяг капіталів у світі досяг 317 трлн доларів США [1]. Тому завданням кожної держави є створення відповідних умов для зосередження хоча б частини цих коштів у межах своєї території.

Згадані цілі досягаються шляхом створення сприятливого інвестиційного клімату та належного правового забезпечення його елементів. Правове регулювання

іноземного інвестування здійснюється на двох рівнях – національному та міжнародному. На національному рівні правового регулювання держава приймає низку нормативно-правових актів, які встановлюють внутрішні правові режими прийому та захисту іноземних капіталовкладень, формують систему відповідних гарантій.

Проте не останню роль у забезпеченні іноземного інвестування відіграє наявність відповідної системи міжнародно-правових норм, ефективність реалізації яких у державі-реципієнті іноземної інвестиції потребує, на наш погляд, ґрунтовного дослідження.

Питанням міжнародно-правового забезпечення іноземного інвестування присвячені праці О.Р. Кібенко [2], О.М. Костилев [3], М.М. Лазаренко [4], Т.М. Мельник [5], О.Г. Хрмілі [6], С.О. Шемшученко [7] та ін. Проте залишається необхідність висвітлення деяких аспектів означеної проблеми, особливо в контексті сучасних завдань та перспектив розвитку нашої держави щодо залучення іноземних інвестицій.

Метою статті є аналіз міжнародно-правового аспекту правового забезпечення здійснення іноземного інвестування в Україні, дослідження статусу та компетенції міжнародних фінансових установ цієї сфері, визначення їх правового впливу на прийняття рішень інвесторами щодо вкладання капіталів, аналіз основних положень двосторонніх інвестиційних договорів та їх вплив на здійснення іноземного інвестування.

Методологічною основою обрано низку загальнонаукових та спеціальних методів наукового пошуку, таких як діалектичний, системно-функціональний, порівняльно-правовий, метод узагальнення тощо.

Першими міжнародно-правовими актами, які було прийнято, в тому числі і в рамках забезпечення трансграничної інвестиційної діяльності, можна вважати так звані Бреттон-Вудські угоди, якими було створено міжнародні фінансові інституції – Міжнародний валютний фонд та Міжнародний банк реконструкції і розвитку, які започаткували формування нового економічного порядку на засадах свободи і недискримінації руху капіталів та гарантування фінансової та курсової стабільності [8]. Вплив цих світових фінансових установ на міжнародну інвестиційну діяльність, навіть попри всі критичні заяви, ми можемо спостерігати і нині. Як відомо, стабільна співпраця країн-імпортерів інвестицій зі згаданими кредитними організаціями виступає певною гарантією для іноземних інвесторів, що позитивно впливає на прийняття ними рішень про капіталовкладення в економіку таких країн. Нагадаємо, Україна є учасницею цих міжнародних інституцій із 1992 р.

Наступним документом у сфері заохочення іноземних інвестицій є Конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів, прийнята 18 травня 1965 р. в м. Вашингтон (США) [9]. Вашингтонською конвенцією було засновано Міжнародний центр із врегулювання інвестиційних спорів (International Centre for Settlement of Investment Disputes, далі – ICSID), який, згідно зі ст. 1, вирішує через примирення та арбітраж інвестиційні спори між Договірними державами та особами інших Договірних держав.

Україна ратифікувала цю угоду 16 березня 2000 р., і відповідно для неї стають чинними процедури розгляду інвестиційних спорів, що передбачені цим міжнародно-правовим актом. На розгляді ICSID перебуває або вже вирішено шістнадцять справ, однією із сторін яких є Україна (це 1,5% із загальної кількості справ ICSID) [10].

Як вже було зазначено, ICSID передбачає застосування двох процедур вирішення інвестиційних спорів між державою-імпортером інвестиції та іноземним інвестором – примирення та арбітраж.

Процедура примирення регламентована у ст. 34 Конвенції, згідно з якою примирювальна комісія, яка обирається за згодою сторін, з'ясовує обставини справи і пропонує сторонам спору умови, за яких спір може бути врегульований. Причому такий спосіб є ефективним, по-перше, якщо сторони досягнуть згоди щодо спірних питань, по-друге, якщо сторони взагалі згодні використати таку процедуру. Адже, відповідно до ч. 2 ст. 34 Конвенції, у разі неяви однієї зі сторін або відмови від участі у примирювальній процедурі комісія складає про це доповідь та припиняє розгляд суперечки.

Арбітраж – це ще один спосіб вирішення інвестиційних спорів, передбачений Конвенцією. Природа згаданої процедури повністю відповідає міжнародному арбітражу

як засобу вирішення суперечок, хоча і має свої особливості.

Це, насамперед, суб'єктивний склад сторін. Із теорії міжнародного публічного та міжнародного приватного права нам відомі два види арбітражів: міжнародний публічний – за участю держав та інших суб'єктів публічних правовідносин, а також міжнародний комерційний – за участю приватних осіб, що здійснюють комерційну діяльність та належать до різних юрисдикцій.

ICSID як арбітраж розглядає спори за участю публічних суб'єктів – держав, що є імпортерами іноземної інвестиції, та приватних осіб – інвесторів, що прийняли рішення про вкладання капіталу в іноземну країну. Нагадаємо, що в міжнародно-правових документах така категорія спорів має назву «інвестиційний спір» [11]. Наявність особливого суб'єктивного складу спорів породжує питання про природу цього виду арбітражу, а відповідно, і про правове регулювання.

На нашу думку, ICSID можна вважати органом, який розглядає суперечки так званого «діагонального» характеру. Проте порядок виконання рішень за такими спорами прирівняний до процедури визнання та виконання арбітражних рішень на приватноправовому рівні.

Підтвердженням цього є положення ст. 54 Конвенції, за ч. 1 якої кожна Договірна Держава визнає рішення Арбітражу, яке прийняте відповідно до цієї Конвенції як зобов'язуюче так, ніби це було остаточне рішення судового органу цієї Держави. Ч. 3 цієї статті визначає, що виконання рішення Арбітражу буде здійснюватися відповідно до законодавства про виконання судових рішень, які набрали чинності на території Держави, де рішення підлягає виконанню.

В Україні передбачений правовий механізм визнання та виконання іноземних арбітражних рішень. Так, відповідно до ст. 35 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» арбітражне рішення, незалежно від того, в якій країні воно було винесене, визнається обов'язковим і під час подання до компетентного суду письмового клопотання виконується з урахуванням положень цієї статті [12].

Такий самий підхід до виконання арбітражних рішень знаходимо і в Цивільному процесуальному кодексі України, а саме, згідно зі ст. 474, рішення міжнародного комерційного арбітражу (якщо його місце знаходиться за межами України), незалежно від того, в якій країні воно було винесене, визнається та виконується в Україні, якщо їх визнання та виконання передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або за принципом взаємності [13].

Принагідно зауважимо, що Україна є учасницею Конвенції про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень від 10 червня 1958 р., укладеної в м. Нью-Йорк, та Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж від 21 квітня 1961 р., які передбачають обов'язок Держав-учасниць визнавати та виконувати арбітражні рішення відповідно до процесуальних норм тієї території, де вимагається їх виконання, за винятком наявності тих виключних обставин, що унеможливають таке визнання та виконання [14; 15].

Зобов'язання визнавати та виконувати арбітражні рішення містить і низка двосторонніх угод, учасницею яких є Україна. Так, відповідно до ч. 10 ст. 18 Угоди між Україною та Японією про сприяння та захист інвестицій, рішення, винесене арбітражним судом, є остаточним і обов'язковим для Сторін спору. Це рішення має бути виконане згідно з чинним законодавством, а також відповідно до норм міжнародного права, в тому числі Конвенції МЦВІС і Нью-Йоркської Конвенції, стосовно набрання чинності арбітражним рішенням у країні, де передбачено таке виконання [16].

На користь ICSID як способу забезпечення іноземних інвестицій свідчить позитивна статистика виконання

рішень Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України. Так, місцеві суди надали дозволи на примусове виконання понад 90% таких рішень [17, с. 8].

Таким чином, можна зробити висновок, що використання ICSID як засобу для поліпшення інвестиційного клімату є ефективним за таких умов: наявність згоди сторін на вирішення інвестиційних спорів у цьому органі, чинність для держави відповідного міжнародно-правового регулювання і, що не менш важливо, наявність у держави політичної волі визнавати та виконувати рішення ICSID.

Також вважаємо, що задля підвищення ефективності використання ICSID варто законодавчо встановити процедуру виконання арбітражних рішень загалом. Адже, як свідчить практика, досить часто правильні процесуальні норми наштовхуються на «льодовики» бюрократичних процедур та зловживань. Проте ця проблема стосується всієї судової системи, що, маємо сподівання, буде реформована найближчим часом.

Велике значення для міжнародно-правового забезпечення міжнародної інвестиційної діяльності має діяльність ще одного інституту Світового банку – Багатостороннього агентства за гарантії інвестиції (далі – Агентство), заснованого 11 жовтня 1985 р. прийняттям Сеульської конвенції [18].

Нагадаємо, що, згідно зі ст. 2 цієї конвенції, метою Агентства є стимулювання потоку інвестицій у промисловість між країнами-членами, зокрема, до країн, що розвиваються, зокрема, шляхом надання гарантії спільного та повторного страхування від некомерційних ризиків щодо інвестицій, які здійснюються в будь-якій країні-члені з інших країн-членів.

Умовою надання зазначених гарантії є приналежність страхувальників до країни-члена та інвестування їх капіталів до іншої країни-члена, що належить до країн, які розвиваються. Також умовами надання гарантії передбачено перелік тих видів діяльності, інвестування в які не покривається інвестиційними гарантіями Агентства. Серед них виготовлення чи торгівля зброєю, радіоактивними матеріалами, тютюном, алкогольними напоями (крім пива та вина), азартні ігри тощо. Крім того, правовою основою надання гарантії є укладання договору між інвестором та Агентством після глибокого аналізу заявки потенційного інвестора.

Згідно з річним звітом Агентства у 2018 р. загальний обсяг кредитів, гарантії, грантів, наданих Групою Всесвітнього банку становив 6,9 млрд дол. США, з яких доля Агентства – 5,251 млн дол. США [19].

Механізмом страхування некомерційних інвестиційних ризиків в Україні скористалися такі іноземні компанії, як австрійський банк «UniCredit Bank Austria AG» (гарантії Агентства покривають інвестиції на 7 років у розмірі 247 млн дол. США), австрійський банк «Райффайзен Банк Интернациональ АГ» (гарантії Агентства покривають інвестиції на 7 років у розмірі 142,5 млн дол. США), австрійська компанія «Porsche Corporate Finance GmbH» (гарантії Агентства покривають інвестиції на 15 років у розмірі 23,9 млн дол. США), шведська продовольча компанія «Lantmännen ek för», яка інвестувала в ПАТ «Лантманнен АКСА» в Україні (гарантії Агентства покривають інвестиції на 10 років у розмірі 6,4 млн дол. США) тощо [20]. Зазначена співпраця іноземних інвесторів з Агентством має забезпечити довготривалий демонстраційний ефект і для інших потенційних інвесторів.

Проте, згідно зі ст. 15 Сеульської конвенції, Агентство не співпрацює із страхувальниками та не укладає договорів про гарантії до затвердження урядом приймаючої кра-

їни надання гарантії Агентством щодо встановлених для покриття ризиків. Таким чином, забезпеченням надання Агентством гарантії є попередньо досягнуті домовленості з країною-імпортером іноземної інвестиції.

Варто зазначити, що Україна є членом Агентства відповідно до Закону України «Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій» від 3 червня 1992 р. [21]. Отже, Україна має всі права та несе відповідні обов'язки, які передбачені участю в таких міжнародних фінансових інституціях.

Однак вважаємо, що на виконання положень пункту б (II) ст. 23 Сеульської конвенції Україні варто укласти угоду про забезпечення Агентству щодо гарантованих ним капіталовкладень режим, не менш сприятливий, ніж той, що вже надається або буде наданий у майбутньому іншим агентствам та/або державам. Така додаткова угода, на нашу думку, сприятиме більш плідній співпраці між Україною та Агентством для створення привабливого інвестиційного клімату.

Аналіз міжнародних інституційно-правових механізмів забезпечення іноземного інвестування доводить, що для ефективного їх застосування значну роль відіграють двосторонні домовленості країни-імпортера капіталовкладень. Україна є учасницею майже восьми міжнародних угод про сприяння та взаємний захист інвестицій. Варто наголосити, що серед них держави, які є основними світовими донорами у сфері іноземного інвестування, – Велика Британія та Північна Ірландія, Канада, Китай, Об'єднані Арабські Емірати, Саудівська Аравія, Сполучені Штати Америки, Франція, Федеративна Республіка Німеччина та інші [22].

Основними положеннями таких двосторонніх домовленостей є надання того чи іншого правового режиму іноземним інвестиціям, обов'язок не застосовувати дискримінаційні заходи щодо них, встановлення компенсації за збитки або витрати, виключні умови націоналізації та експропріації інвестицій, переказ капіталів та доходів, суброгація, порядок та способи вирішення інвестиційних спорів тощо.

З викладеного вище можна зробити висновок, що у світі функціонує система міжнародно-правового забезпечення іноземного інвестування. Варто зауважити, що більшість її елементів створені для заохочення інвестування в країни, що розвиваються, або в країни зі слабкими правовими інститутами, до яких належить і наша держава. Україна зацікавлена в залученні іноземних інвестицій і вживає законодавчих заходів для створення належного механізму реалізації міжнародно-правових норм у цій сфері.

Водночас вважаємо, що для підвищення ефективності співпраці з Багатостороннім агентством із гарантії інвестицій Україні варто забезпечити Агентству щодо гарантованих ним капіталовкладень не менш сприятливий режим, ніж той, що вже надається іншим агентствам та державам. Також видається за доцільне доповнити вітчизняне законодавство правовими нормами, які б встановлювали чітку та дієву процедуру виконання арбітражних рішень. Це, гадаємо, підвищило б ефективність використання ICSID як засобу вирішення інвестиційних спорів між іноземними інвесторами та нашою державою. Тим більше, що Україна має низку двосторонніх угод з іншими країнами про сприяння та взаємний захист інвестицій, які гарантують використання такого способу вирішення суперечок, як міжнародний інвестиційний арбітраж.

ЛІТЕРАТУРА

1. Доповідь Global Wealth Report 2018 Credit Suisse Research Institute, October, 2018. URL: <https://www.credit-suisse.com/corporate/en/research/research-institute/global-wealth-report.html>.
2. Кібенко О.Р. Особливості правового регулювання іноземних інвестицій в Україні (міжнародно-приватно-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 1998. 22 с.

3. Костишев О.М. Багатостороння система вирішення інвестиційних спорів як інституційно-правовий механізм захисту іноземних інвестицій. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право*. 2013. Вип. 5. С. 211–215.
4. Лазаренко М.М. Концепції вдосконалення механізмів вирішення міжнародних інвестиційних спорів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 39. Т. 1. С. 62–64.
5. Мельник Т.М. Проблеми залучення та використання міжнародних інвестицій в економіці України / Т.М. Мельник, К.Г. Касянок. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2017. № 1. С. 253–270.
6. Хрімлі. О. Інвестиційний міжнародний арбітраж як форма захисту прав іноземних інвесторів. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 80–83.
7. Шемшученко С.О. Захист іноземних інвестицій. Міжнародно-правові стандарти. Київ : Вид-во «Юридична думка», 2014. 212 с.
8. Статті Угоди Міжнародного валютного фонду від 22 липня 1944 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_921 (дата звернення 10.04.2019).
9. Конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів прийнята 18 травня 1965 р. в м. Вашингтон (США). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_060 (дата звернення 01.09.2019).
10. База даних справ, що знаходяться в провадженні Міжнародного центру з врегулювання інвестиційних спорів. URL: <https://icsid.worldbank.org/en/Pages/cases/AdvancedSearch.aspx> (дата звернення 01.09.2019).
11. Угода між Україною та Японією про сприяння та захист інвестицій від 5 лютого 2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392_037 (дата звернення 01.09.2019)
12. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24 лютого 1994 р. № 4002-XII / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 25. Ст. 198.
13. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40. Ст. 492.
14. Конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень від 10 червня 1958 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_070#o54 (дата звернення 01.09.2019).
15. Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж від 21 квітня 1961 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_069#o76 (дата звернення 01.09.2019).
16. Угода між Україною та Японією про сприяння та захист інвестицій від 5 лютого 2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392_037 (дата звернення 01.09.2019).
17. Україна – дружня арбітражу юрисдикція: статистично-аналітичний огляд, 2013–2014 / Укладач: К. Пільков. Київ : Cai & Lenard, 2014. 27 с.
18. Сеульська конвенція 1985 р. про заснування багатостороннього агентства з гарантій інвестицій. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_268 (дата звернення 01.09.2019).
19. Річний звіт Багатостороннього агентства з гарантій інвестицій за 2018 рік. URL: <https://www.miga.org/sites/default/files/multilingual/2018-11/MIGA%202018%20Russian%20Annual%20Report.pdf> (дата звернення 01.09.2019).
20. Проекти співпраці іноземних інвесторів з Багатостороннім агентством з гарантій інвестицій. URL: <https://www.miga.org/projects> (дата звернення: 01.09.2019).
21. Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій : Закон України від 3 червня 1992 р. № 2402-XII / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 33. Ст. 474.
22. Угоди про сприяння та захист інвестицій. Державна підтримка українського експорту. *Міністерство економічного розвитку і торгівлі*. URL: <http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/zed/ukr/1003.html> (дата звернення: 10.04.2019).